

ANDRÉ FERENC

MIRŐL BESZÉLEK, AMIKOR A SLAMRŐL BESZÉLEK?

Évek óta nem írtam a slamról. Ezért most gyötör a kényszer, hogy ebbe az esszébe mindent belegyűrjek, amit valaha gondoltam vagy gondolni fogok róla. Tíz év csatangelés a sűrűjében, számtalan fellépés, szervezés, kreatívírás-workshopok, egy vitatható minőségű disszertáció róla, egy bebukott rovat a *Helikon*ban, meg számtalan ötlet, párbeszéd, *beefek*. Hogy amit most leírok, legyen teljes és kifogásolhatatlan. Mindig ezt csinálom: fejest ugrok a kudarcba. Tizedszeri újrakezdés után feladtam grandomániám, egyszerűbbre fogom. Csak arra a tök egyszerű kérdésre próbálok meg választ keresni, hogy miről is beszélek, amikor a slamról beszélek?

Alkotóként vannak ilyen fogalmak, amelyekbe előbb-utóbb bele kell nőjön az ember. Lehetetlen megragadni, mi az a pont, amikortól az ember őszintén mondhatja magáról, hogy költő, slammer, műfordító, szerkesztő. Mindezt úgy, hogy ne legyen benne nagyzolás, flancolás. Mert azért két kötet után azt mondani, hogy írogatok, közel száz fellépés után azt mondani, hogy slammelgetek, álszerénység volna. Viszont nem megy, hogy reflektálatlanul dobálózak ezekkel a fogalmakkal. Valahányszor azt mondja valaki rólam – vagy én magamról –, hogy költő, slammer, mocorog bennem az ellenérzés. Ki ez a figura, aki azt gondolja magáról, hogy? Mert profinak semmiképp sem érzem magam. Most akkor mi legyen? Piszok nehéz megtalálni az egyensúlyt, pedig isten a tanúm,

**Szeretem azt, amit
ígér, a demokráciáját,
lényegretörőségét,
szókimondását,
felszabadító és közös-
ségteremtő erejét.**

hogy tényleg törekszem. Pedig csak annyi történik, hogy az ember próbálja végezni a dolgát. Felkel, teszi, amit helyesnek tart, annak pedig – hiába enged annyiszor a halogatásnak – évek múltán akkor is lesz lenyomata, ha nagyon nem akarja. Semmi különlegesség, kiválóság, eredetiség nincs még ebben. Egy-szerű a képlet: a befektetett idő meglátszik. Ilyen a természete.

Mégis a különböző identitásaim közül talán a slammerségbe volt a legnehezebb belenőni. Leginkább azért, mert egy furcsa *love-hate* kapcsolatban vagyunk. Egyik felől irdatlanul szeretem a slamet. Szeretem azt, amit ígér, a demokráciáját, lényegretörőségét, szókimondását, felszabadító és közösségteremtő erejét. Szép ígéret. Kár, hogy az esetek döntő többségében képtelen beváltani. Attól, hogy valami „slam”, semmi garancia nincs arra, hogy nem okoz bennem szekundér szégyenérzetet. Mert amikor öncélú és ripacs, akkor nagyon tudom gyűlölni. És sokszor nagyon egyszerűre képes mindkettő lenni. Ezért nehéz.

*

Lassan közel negyven éve, hogy létezik a *slam poetry*. Eredetmondája úgy tartja, hogy Chicagóban 1984-ben (Orwell-fanok csuklanak) egy Marc Smith nevű amerikai költő egy *stand up comedy open mic* esten, italtól és szerelmi bánattól fellelkesülten, előadta a – humorra eleve fogékony – közönségnek néhány versét. A tapsvihar, a jelenlevők instant reakciója elég önbizalmat adott neki. Elhatározta: ebből világszintű mozgalmat kell indítani. A költészet megint szép lesz, méltó régi nagy híréhez. Mostantól visszatér a szerző a szöveg mögé, feltámad sírjából, ahová a posztmodern (név szerint Roland Barthes) temette, és jól felkavarja az irodalom kihűlt kapucsínóját. Smith és csapata lovagiasan ostromolta meg az akadémia szélmalmaikat: mostantól demokratikus lesz a költészet, közönségbarát, és visszatér az olvasókhöz. Ígéretnek elég becsületes.

Sok mindent sikerült is megvalósítani belőle, de azért érdemes fenntartásokkal kezelni. A slam „underground” jellege és az „akadémikus” költészet közötti dichotómia eleve nem olyan markáns, mint azt szokták gondolni. Épp ezért a kritikusoknak is van igaza a slammel kapcsolatban, ahogy a slamet védőknek is. A kritikusok, amikor szidják, akkor többnyire olyan példák és tapasztalatok alapján teszik – jogosan –, amelyek a felületesség, megmondóembség problémáját hangsúlyozzák. És a slam ilyen is.

A slamet védők pedig a művészi értéket, az előadott költészet erejét, a közösségteremtő erőt hozzák fel. Hogy azonnalísága és jelenléte révén sokkal intenzívebb, emberközelibb és ezáltal szociálisan aktívabb szerepet is bír vállalni. Hogy tényleg emlékezetes és képes változást kiváltani. És a slam ilyen is.

A slam poetry többnyire akkor bukik el, amikor kimarad belőle a *poetry*. Amikor csak a mondás magáért a mondásért történik, tetszeni akarás a közönség kiszolgálása által, hatásvadászat és légüres frázisok maradnak belőle. Mert a slam ilyen is.

Számomra a slam akkor értékes, amikor ízig-vérig *költészet*. Okosan, tudatosan használja a poétikai eszközöket, ezt ötvözi a retorikával. Azaz, Gadamerrel szólva, *eminens műalkotás*. Amikor az igazság és az esztétika találkozik. Mert ilyen is.

*

Simon Marci mondta valahol, hogy „a slam az új punk”. És a slam valóban punk. Néha elfelejt fürdeni, délutánonként kannás borra koldul a Blahán, tarajából árad a kenderszag. Néha pedig teljes energiával vonul harcba az elnyomás és a képmutatás ellen. Nem hajlandó megalkudni, tele van dühvel és szeretettel. Mert a punknak – kicsit darabos, kicsit nyers, kicsit alkoholszagú, de – van esztétikája. Nem mindegy, hogy az a négy akkord miről, miért, hogyan és kinek szól.

És van, amikor ez a punk végül mégis elvégzi az iskolát. Munkát vállal, olykor vezetői pozícióba is kerül idővel, tetoválásait ing alá rejti. Ne adj' isten megtanul zenélni. Úgymond szofisztikálódik. Mozartra headbangel, kézműves sörrel koccint, odafigyel az éttrendjére, rendet rak maga után. Ez még nem zárja ki, hogy, ha úgy hozza a helyzet, elővegye régi Martensét, és ugyanakkora erőbedobással vonuljon utcára az elnyomottak oldalán.

Vizont amikor csak pukkasztani akar, amikor csupán forma ohne tartalom, akkor megalvad tőle a számban a tej, és hanyatt-homlok menekülök előle. Amikor „laza, fiatalos versmondikálás”, közhelytár és bohóckodás, mindez csajozás/pasizás és instant gratifikáció céljából, az finoman szólva is borzalom. A jászkarajenői kolbászfesztiválon rímekben felsorolni az aktuális headline-okat nem punk.

És mégis, mind egyszerre része a slamnek. És ettől szép, hogy mindez belefér. Nem kell neki elnézni mindent, nem kell szeretni az összes baklövését és olcsóságát, de azért fontos feloldódni azokban a pillanatokban, amikor képes megmutatni valamit. Amikor megtörténik.

*

Az első generációs slammerek többsége költőként, rapperként már ismert volt. Nekik volt bejáratott csatornájuk az önkifejezésre. A slam leginkább a kísérletezés terepe volt számukra. Persze, egy idő után az egykor újszerű retorikai fogások és poétikai eljárások beivódtak a megszokásba. Elkerülhetetlenné vált bizonyos mértékű ismétlődés. Ez önmagában nem probléma, amíg a tartalom képes kitölteni a formát. Mégis slammernek lenni, így önmagában, valahogy mégsem tűnt elegendőnek. A slammerlét mindenkinek csak side-projekt volt, többekévé futó kaland.

Az, hogy valaki „költő” vagy „rapper”, elfogadott kategória, ezeket az identitásokat be lehet lakni, csak néhány szomszédnak kell magyarázni, hogy valójában ez milyen mesterség. Ezzel szemben a slam valahogy átmenet lett sokaknak. Napjainkban szinte alig vannak aktívan jelen a slamszcénában azok, akik tíz évvel ezelőtt komoly energiákat mozgattak meg a műfaj hazai meghonosításáért. Eleinte versenyekre nem jelentkeznének, egy idő után már a showcase-ek és egyéb szerepvállalások is elmaradoznak, míg végül vagy az irodalom intézményében vagy egyéb ágazatokban találják meg a helyüket. Esetleg rapkarrierbe kezdenek. Olykor egy-egy meghívásnak még eleget tesznek, de versenyeken, klubokban már nem igazán lépnek fel. Az is beszédes, hogy slammerek között a turnézásra gyakran mondtuk egymás között, hogy „haknizás”, „bohóckodás” meg hasonlók. Mint aki nem tud teljes elköteleződéssel profi művészeti tevékenységként gondolni rá.

Biztosan nem tett jót a slamnek a termelési kényszer sem. Aktualitásában releváns, színpadon működő szöveget igényesen megírni, jól begyakorolni és előadni kimerítő. Főleg, mert bizonyos témákról az emberben egy idő után elfogy a

mondanivaló, máskor meg a témák és az utalásrendszer válik hamar idejétmúltá. Azaz rengeteg befektetett energia, aminek nem biztos, hogy marad nyoma. Miközben én inkább hallgatnék egy jó szöveget újra és újra, egyre jobban előadva, egyre feszesebbre csiszolva, mint még egy kipróbált 3 perces muszáj-produkciót.

Ezzel nem akarok senkire sem ujjal mutogatni. Ugyanúgy vétkes vagyok ebben: izzadtam ki magamból vicceskedő, felszínes, tényleges mondanivaló nélküli szövegeket. Vállaltam olyan fellépéseket, amelyekről gomolygott a pályázatszámlások füstje. Tudtam, nem azért vannak, mert bárkinek fontos, de hajtott belülről a hiúság és a szereplésvágy. Nem a leghüszkébb pillanataim, amikor a tetszeni akarás kioltotta bennem a mondás miértjét.

Pedig szintén szép ígéret: a hatások. Szép, hogy instant képes hatni, oda-csapni, energiákat felszabadítani. De ez még önmagában kevés. Ahogy a jó stand uptól, úgy a slamtól is azt várom el, hogy ne csak szórakoztatni akarjon, dörgölözve váltani ki a tetszésem és az egyetértésem, hanem a humor, illetve egyéb retorikai fogások segítségével mutasson valamit a világról. Ragadja meg, és vezesse a figyelmem olyan részletek, helyzetek, problémák, repedések és összefüggések irányába, amelyeket csak ő, csak ott és csak így képes észrevenni. Mert a slam lehet az, amikor egy kocsmában száz ember egyszerre tartja vissza a lélegzetét, elfelejt a piájából kortyolni, nehogy megakassza a figyelmet, de még a pult mögött a kávéfőzőgép is magában tartja a sziszegést. Ilyenkor vagyok szerelmes.

*

Amikor először álltam színpadra, több üveg sör és unicum adott erőt, hogy ki merjek állni. Valamiért azt gondoltam, minél vesztettebbül ordítok a mikrofonba, annál jobban hallatszik. Nem voltam tisztában a hangosítás működésével. Ez az első erdélyi slambajnokság kolozsvári fordulóján történt. Olyan emberekkel voltunk versenyben, akiket mérhetetlenül tiszteltem. Homályos emlékeim szerint többek között Csinta Áron, Vass Ákos, Müller Heni, Kocsis Pityu, Gábos Dezső, illetve az erdélyi költészet több fiatal képviselője, mint Gyórfi Kata, Horváth Benji, Varga László Edgár és még nem is emlékszem, pontosan kik léptek fel aznap. Túlzás nélkül, irodalomtörténeti pillanat.

Szerettem volna nyerni, persze, mint aznap egy kicsit mindenki. Hazudnék, ha mást mondanék. *My palms were sweaty, knees weak, arms were heavy.* De leginkább azért, mert Süveg Márk 'Saiid' és Gábor Tamás Indiana voltak a zsűri tagjai, akiket addig még nem ismertem, de számtalanszor néztem végig az összes videót, amit találtam róluk YouTube-on. Kb. ők voltak nekem a távoktatás bibliája. De ami még fontosabb: aznap versenyen kívül is felléptek. Emiatt voltam igazán betojva. Amikor felmentem a színpadra, mégis a legfontosabb kritériumom az volt: legalább olyan jó próbáljak lenni, mint ők. Túl fogom élni, ha nem leszek első, de az ő produkciójukhoz képest ne maradjak szégyenben.

És ez sokat dobott a szakmai fejlődésemen. Valahányszor nálam jobbakkal álltam színpadra, felpöckölték a teljesítményem: nem sülyedhettem egy bizonyos szint alá. Segített ez az egészséges kompetíció. Sőt azt hiszem, ez a *rush* hiányzik a legjobban. Újra és újra színpadra állni azokkal, akiket nagyra tartok, akikre szeretetteljes irigységgel gondolok, és akitől próbálok úgy lopni, hogy ne legyen nagyon feltűnő. Csodálkozni azon, hogy mit keresek ott, félni attól, hogy

csúnyán le fogok bukni, közben mégis örülni annak, hogy mégis, talán van itt helyem.

Jártunk városról városra, próbáltunk minél hitelesebben és hatékonyabban beszélni mindarról, amit igaznak gondoltunk. Hittük, hogy ez kultúrmisszió, és ebben volt egy jó adag naivitás és nagyképűség is. Közben mégis szkeptikusak maradtunk, mindegyre kétkedtünk magunkban, tisztában voltunk naivitásunkkal és azzal, hogy mindez jó eséllyel átmeneti. Ez volt benne a legszebb. Mert muszáj hinnem, hogy tényleg sikerült nyomot hagyni. Hogy volt értelme. Leg-alábbis akkor ott mindenképp volt. Attól, hogy őszintén elhittük, hogy fontos, amit csinálunk, kicsit azzá is vált. Szóval valami ilyesmi jár a fejemben, amikor a slamról beszélek. És még millió tartozék.

